

BASLAWISH KLASLARDA KLASTAN TIS JUMISLARDIŃ ÖZGESHELIKLARI

Umirbaeva Ulzada

Ájiniyaz atındağı NMPInı

Baslawish tálim fakulteti 3-kurs talabası

<https://www.doi.org/10.5281/zenodo.10477324>

ARTICLE INFO

Received: 03rd January 2024

Accepted: 09th January 2024

Online: 10th January 2024

KEY WORDS

Fakultetiv, elementar, klastan tıs jumıs, algoritm, awızeki, jazba.

ABSTRACT

Maqalada baslawish klass oqıwshılarınıń oy-órisin, pikirlew qábiletin, logikalıq oylaw dárejesin asırıw maqsetinde alıp barılatuğın klastan tıs jumıslar hám olardıń ózgeshelikleri haqqında sóz etilgen. Baslawish klass oqıwshılarına logikalıq jaqtan oylaw qábiletin asırıwda qollanılatuğın mısıl hám máseleler ústinde islew usılları kórsetilgen.

Baslawish matematika kursınıń eń áhmiytli ózgesheligi onıń ámeliy bađdarlanğanlıđı bolıp esaplanadı. Eger joqarı klaslarda matematika dástúrińiń bazı bir máseleleri teoriyalıq xarakterde bolsa, baslawish mektepte hár bir jańa túsinik, qásiyet, nızam ámeliy iskerlik nátiyjesinde kiritiledi.

IV-klasta, máseleń, oqıwshılardıń tuwrımıyeshli tórtmıyeshlik túsinigin ózlestiriwleri, olar tuwrımıyeshli tórtmıyeshlik anıqlamasın biliwi, bazı bir qásiyetlerin dálillep biliwin, anıqlaması, qásiyetlerinen ámeliy máselelerdi sheshiw ushın paydalana biliwin bildiredi. Baslawish klaslarda oqıwshılar tuwrımıyeshli tórtmıyeshliktiń qarama-qarsı tárepleri teńligin ólshew jolı menen anıqlaydı hám tuwrımıyeshli tórtmıyeshlikti jasaw, onıń perimetri hám maydanın ólshew, esaplaw uqıplılığın iyeleydi.

Oqıwshılarda baslawish mektepte qalıplesetuğın ámeliy kónlikpeler pútin orta mektep matematika kursı ushın tiykarđı áhmiyetke iye, biraq túsinikler haqqında bunday dep aytıw múmkin emes. Máseleń, san haqqında III hám IV klaslar oqıwshıları iye bolğan túsinikler túpten pariq qıladı. Biraq tómengi klaslarda qalıplesetuğın arifmetikalıq ámellerdi jazba hám awızeki orınlaw procesindegi tájiriybe hám kónlikpeden oqıwshılar joqarı klaslarda matematikadan alatuğın bilimlerine tiykar boladı.

Máselen: $1+3+5+7+9+11+13=$ taq sanlar qosındısın eń qolaylı usılda esaplań. Bunday mısallardan IV-klasta fakultativ shınığıwlarda paydalanıladı. Bunı tómendegishe esaplaw usınıs etiledi.

$$((1+13):2) \times 7 = 49 \text{ yamasa } 2+4+6+8+10+12.$$

$$30+12=42; ((2+12):2) \times 6 = 7 \times 6 = 42.$$

Túsindiriw: birinshi sanđa aqırđı sandı qosıp yarımın alamız hám qatarda neshe taq san bolsa sonshağa kóbeytemiz. Solay etip, oqıwshılarda puxta ámeliy oqıw hám tájiriybelerin qalıplestiriw baslawish klass oqıtıwshılarınıń tiykarđı wazıypalarınan biri bolıp esaplanadı. Bunda ol óz-ara baylanısqa eki metodikalıq mashqalanı sheshiw kerek; 1) belgili ámeliy

jumislardı orınlaw procesi mazmunın detallastırıw hám konkretlestiriw; 2) oqıwshılırdıń bul jumislardı ózlestiriw metodikasın hám ózlestiriw ústinen jaqsı tekseriwdi islep shıǵıw.

Atap aytqanda, bir procesti elementar islerdiń shekli hám izbe-izlik kórinisinde súwretlew múmkin bolsın (elementar is deb orınlaw procesi belgili bolǵan jumıstı túsinemiz). Berilgen procesti ámelge asırıw ushın qaysı elementar islerdi hám qaysı izbe-izlikte orınlaw tártibin kórsetiwshi buyırıq algoritm dep ataladı.

Eger bir jumısta orınlaw algoritmi bolsa, ol jaǵdayda onı ámelge asırıw uqıbın asırıw, ulıwma aytqanda, oqıtıp atırǵan balaǵa onı jetkiziwden ibarat bolıwı múmkin. Solay etip, algoritmlerdi islep shıǵıw kerekli metodikalıq áhámıyetke iye.

Matematikadan klastan tıs jumıstıń xarakterli ózgeshelikleri tómendegiler, shınıǵıwlar tematikasın tańlaw; oqıwshılar menen islesiw formaları hár-qıylı; bir temaǵa salıstırǵanda kem waqıt ajratıladı. Baslawısh klass oqıwshıları menen ótkeriletuǵın klastan tıs qosımsha ózgesheliklerge iye. Bul ózgesheliklerden biri – klastan tıs jumısta qatnasıp atırǵan oqıwshılardan kópshiliginiń pánge salıstırǵanda qızıǵıwı qalıplespegen bolıp, qatań bolmawı bolıp esaplanadı. Matematika menen shuǵullanıw nátiyjeleri kóbinese klastan tıs jumıstıń baslanıw waqtına baylanıslı emes. Oqıwshınıń matematikalıq qábileti hár qanday jasta rawajlanıp baslawı múmkin, bunıń ushın tek qolaylı sharayat kerek. Bunda sonı itibarǵa alıw kerek, matematikalıq teoriyalar hám olar hár-túrliligi hár qıylı xarakterdegi qabiletlerdi talap qıladı. Bir oqıwshınıń qaysı qábiletleri rawajlanıwı múmkinligin bayqaw ushın bul oqıwshı hár-qıylı matematikalıq iskerlikke qatnasqanı paydalı bolıp esaplanadı. Álbette, balalardıń qábiletlerin túrli materiallarda sınaw ushın kóp oqıw waqtı kerek boladı. Jas oqıwshılar tábiyatındaǵı tırısqaqlıq, shaqqanlıq ózgesheliklerin itibarǵa almaw múmkin emes, bul ózgeshelikler oqıtıwshıǵa oqıwshılardı joqarı klaslardadıǵı “shoxlıq” jasına jetemen degen she pánge qızıqtırıp alıw imkaniyatın beredi. Oqıtıwshı ulıwma bilimlendiriw mektebiniń baslawısh klaslarında klastan tıs jumislardı shólkemlestiriwge itibar bermese, oqıwshı jaslar matematikaǵa hesh qashan qızıqpaydı.

Bul jaǵdaylar klastan tıs shınıǵıwlardı kishi jastan aq ótkeriwdiń jáne bir ózgesheligin kórsetedi – oqıwshılardıń ózleride sabaqqa qatnasıw qızıǵıwshılıǵı oyanıwın kútip otırmastan, olardı shınıǵıwǵa mirát qıla beriw kerek. Baslawısh klaslarda matematikadan klastan tıs jumıs ǵalabalıq bolıwı, oǵan imkanı barınsha oqıwshılardıń keminde úshтен bir bólegin qatnastırıw kerek. Bul san, álbette, shama menen bolıp esaplanadı, sebebi bul jumısqa ayırım klaslardan kóbirek, ayırım klaslardan kem oqıwshılar qatnasadı.

Baslawısh klaslarda klastan tıs sabaq ótkeriwdiń ózgesheliklerinen biri oqıtıwshı oqıwshılardı marapatlawǵa itibar beriw kerek. Bunday marapatlaw úlken jastaǵı oqıwshılar menen shınıǵıwlar ótkeriwde de xarakterli bolıp esaplanadı, baslawısh klaslarda bolsa oqıwshılardıń qosımsha matematikalıq iskerligine birde bir jetiskenliklerin bayqamay ótkermew zárúr.

Oqıtıwshınıń doslıq múnásibetinde, óz tárbiyalanıwshıları jumıslarındaǵı az ǵana jetiskenligin seziw oqıtıwshınıń pedagogikalıq sheberligi, oqıwshılardıń pánge qızıǵıwlarınıń qalıplesiw hám rawajlanıwına tásiri kórinedi [28; 426].

Baslawısh klass jasındaǵı oqıwshılardıń ózgesheliklerin jaqsı bilgen oqıtıwshılar olardıń kóplegen qıyın esaplawlar hám juwmaq shıǵarıwların esapqa aladı. Bul jasta úlken jastaǵı oqıwshılarǵa sáykes bolǵan “kritisizm (kritikalıq qaraw)” kem rawajlanǵan boladı, biraq

doslariniñ ádil kritikasi, bir-birinen kóshirip aliwga salistirganda shıdamasliq júdá galabaliq tús aladi hám birinshi jasliqtin háwesi bolgan “men-menlik” ózin kórsetedi. Ádette baslawish klass oqıwshıları óz kúshleri jetetuğın individual tapsırmalardı orınlawdı – teoriya, diywalı gazetağa maqala jazıwdı, náwbetshilikte qatnasıwdı, dizim dúziw sıyaqlı jumislardı júdá jaqsı kóredi. Bul ózgeshelik, olarda teoriyalıq toplam materialların úyreniwge qızıǵıwdıñ rawajlanıwına imkaniyat beredi.

Klastan tıs sabaqtı ótkeriwde bul jastaǵı oqıwshılardıñ erteklerine hám har-qıylı qızıq, quwnaq waqıyalarǵa qızıǵıwshı bolatuǵınlıǵına tayanıw kerek.

Matematikadan oqıwshılardı klastan tıs sabaqqa qatnastırıwda, qızıqtırıwda dáslepki shınıǵıwlarıñ roli úlken. Sonı aytıp ótiw kerek, dáslepki shınıǵıwlarıñ kóp bólimin qızıqlı matematikaǵa ajratıw jaramaydı, sebebi keyingi shınıǵıwlarında qızıqlı matematikadan basqa materiallarǵa qızıǵıw kemeyedi, nátiyjede oqıwshılar klastan tıs sabaqqa qızıǵıwshılıǵı tómenley baslaydı. Sonıñ ushın dáslepki shınıǵıwlarında da, keyingi shınıǵıwlarında da qızıqlı materiallar kólemi jaǵınan teñ bolıwı maqul.

Klasstan tıs jumıs shólkemlestiriwshisiniñ matematikalıq hám ulıwma pedagogikalıq sheberligi hám bul jumıstıñ sıpatına hám ilimiy metodikalıq dárejesine tásir kórsetpesten qalmaydı [39; 350].

Oqıtıwshınıñ shaxsıy tájiriybesi de úlken áhmiyetke iye. Sol sebepli klastan tıs jumıs hár bir oqıtıwshını qanaatlandıratuǵın anıq metodikalıq kórsetpeler beriw qıyın.

Klasstaǵı hám klastan tıs jumislardıñ uqsaslıǵı jámáát oqıw jumısın shólkemlestiriw forması menen anıqlanadı, bunda oqıtıwshı oqıwshılar toparı menen shınıǵıw alıp baradı, zárúr túsiniklerdi beredi, oqıwshılardan soraydı h.t.b. Bul jerde oqıwshılarǵa úlken ústinlik beriw maqsetke muwapıq, olarǵa másláhátlesip atırǵan másele ústinde oyların arqayın aytıw ushın tolıq imkaniyat beriw kerek. Bunda oqıwshılardı matematikalıq tilde sóylewge úyretip barıw, olardı matematikalıq pikirlew (awızeki sóylewi hám jazba sóylewi) ústinde islewi hám eñ kerekli pedagogikalıq wazıypalardan biri bolıp esaplanadı.

References:

1. Ózbekstan Respublikası Kadrlar tayarlaw Miliy dástúri
2. Karimov I.A. “Ózbekiston kelajagi – buyuk davlat” Tashkent., “Ózbekiston”199
3. Н.У.Бикбаева, Р.И.Сидельникова, Г.А.Адамбекова Бошланғич синфларда математика ўқитиш методикаси Тошкент “Ўқитувчи” 1996 йил
4. М.Е.Жумайев Бошланғич синфларда математика о'қитиш методикаси. Олий о'қув yurtlari uchun darslik- Toshkent, “Fan va texnologiya”, 2015 yil
5. М.Е.Жумайев Математика о'қитиш методикаси Toshkent “Turon-Iqbol” 2016 yil